

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ГУМАНІЗАЦІЇ ОСВІТИ

Визначаючи основну змістовну характеристику філософії освіти ХХІ століття, практично всі дослідники приділяють велику увагу на її гуманістичну спрямованість. Немає ніяких підстав сумніватись у реальності гуманізації освіти і правомірності вживання цього терміну як характеристики основної тенденції розвитку сучасної освіти. Провідну ідею гуманізації освіти визначають як орієнтації цілей, змісту, форми і методів освіти на особистість того, хто навчається, гармонізацію її розвитку, визнання унікальності дитини, її активності, внутрішньої свободи, духовності. Ідея гуманістичної спрямованості освіти виникла не сьогодні, вона походить з історії прогресивної педагогіки. «Школа – майстерня гуманності», повторював Ян Амос Коменський. [4, 50]. «Будь-яка школа насамперед повинна показати людині те, що в неї є найдорогоціннішого, змусивши її пізнати себе часткою безсмертного і живим органом світового, духовного розвитку людства. Без цього всі фактичні пізнання – йди вони навіть до найглибших математичних чи мікроскопічних досліджень – не тільки не принесуть користі, але завдадуть справжньої шкоди самій людині, хоча, може бути, і зроблять її корисною, а іноді і дуже шкідливою машиною в суспільному устрої» [9: 113].

Педагогіка сучасної школи – це педагогіка спілкування, або педагогіка співпраці. П.П. Блонський писав у 1917 році: «Майбутня школа повинна бути яскраво гуманітарною школою,

школою людяності в повному розумінні цього слова» [2: 142].

Тож, метою нашого дослідження стало практичне втілення гуманістичного виховання. При цьому ми виходили з наступних засад. Передусім, що засобом гуманізації змісту освіти є його *гуманітаризація*, яка означає, що у фундамент формування особистості мають бути покладені знання про людину і людяність. Гуманітаризація – це відображення в освіті тенденції гуманізації сучасного суспільства, коли людська особистість визнається найвищою цінністю, а ствердження блага людини – найважливішим критерієм суспільних відносин. Сутністю освітнього процесу стає цілеспрямоване перетворення соціального досвіду у досвід особистий.

Невід'ємною складовою гуманізації освіти є гуманізація сьогоденного життя кожного учня. Як підкреслив видатний російський психолог Д.Б.Ельконін «перехід до наступного, вищого етапу розвитку готується й визначається тим, наскільки повно прожито попередній період, наскільки визріли ті внутрішні суперечності, які можуть розв'язатися завдяки такому переходові».

З гуманізацією освіти найтісніше пов'язана її гуманітаризація. Маються на увазі конкретні питання освіти і організації навчально-виховного процесу: місце і роль предметів гуманітарного циклу в навчальному плані школи; підвищення загальнокультурного, естетичного,

морального потенціалу цих предметів.

Гуманістичному вихованню учнів сприяє не тільки зміст навчання, багато що залежить від форм та методів навчальної діяльності. В основі цього лежить співпраця учнів з учителем і учнів між собою. Навчання повинне бути не тільки механічним запам'ятовуванням інформації, а й активною соціальною діяльністю учня.

Іноземна мова, як і більшість інших навчальних предметів, надає багато можливостей для навчання у формі взаємодопомоги як у процесі оволодіння окремими видами мовленнєвої діяльності (говоріння, читанням, писемною мовою, аудіюванням), так і в процесі засвоєння різних мовних операцій і знань (лексичних, граматичних, фонетичних, орфографічних, стилістичних), а також у вивченні країнознавства, англійської літератури. На основі читання і вивчення творів англійських авторів як сучасних так і класичних, розвивається естетичне почуття, збагачується духовний світ школяра, змінюється потреба в постійному обміні вражень, у спілкуванні з книгою. Але саме вчитель повинен уміло та тактовно керувати формуванням поглядів, моральних переконань, художніх смаків молоді. Вивчення іноземної мови розширює можливості дітей у спілкуванні з ровесниками з інших країн, розширює їх кругозір, вимагає від них пошуку нової інформації про свою країну для того щоб поділитись інформацією. Це в свою чергу розвиває у дітях почуття *патріотизму*, любові до своєї країни. Учитель стає на цьому етапі одним із найкращих помічників, який допомагає учням замислюватись над етичними

питаннями, які ставляться сучасною культурою як англійською так і українською. Відтак, навчання у нас будується на співпраці і взаємодопомозі насамперед учня з учнем, стає одним із засобів впровадження в школу гуманістичних принципів виховання. Школа стає місцем і часом взаємного збагачення учнів і вчителів, творчої роботи і гри, що приносять задоволення і радість. Такі негативні явища, як страх, агресивність, стрес учнів (і вчителів), зникають у процесі навчання шляхом співпраці і взаємодопомоги.

Всі існуючі програмні курси, що застосовуються під час викладання, наприклад, гуманітарних дисциплін у становленні методичних аспектів неперервної гуманітарної освіти, нами поділено на декілька груп оперування навчальним матеріалом. Це такі:

а) *тестово-контролюючі*. Головне навчити учнів аналізувати, правильно знаходити вірну відповідь. При цьому педагог повинен зробити все для того, щоб дитина не відчула стресу або страху перед любим видом контролю. На своїх уроках англійської мови я дуже широко застосовую SMART дошку при виконанні тестових робіт. Наприклад, видавництво LONGMAN (підручники і програми якого ми використовуємо в ОНВК «Надія», як експериментальному майданчику ПНЦ АПН України) пропонує підручник Round Up. На основі вправ з цього підручника розроблена система тестових завдань для використання на SMART дошці. Перед дітьми є декілька (в залежності від рівня та складності матеріалу) речень і до них по два варіанта відповідей. Кожний учень записує у зошит свій варіант

відповіді. Після цього пропонується вчителем прокоментувати відповіді одній дитині. Вся група дітей висловлюється з приводу правильності чи невірності цієї відповіді, аргументують свої варіанти, тільки після цього використовується програма перевірки правильності виконання цього виду вправи з коментарями. Цей вид тесту – гра для дітей. Вони з задоволенням його виконують, допомагають один одному, згадують правила, вивчені структури і лексику, спілкуються, аргументують. Цей вид контролю не є стресовим для дітей. Навчання у формі співпраці і взаємодопомоги являє собою пошук, знаходження і розвиток етичних талантів серед учнів. Під час контрольної роботи (тесту) діти пригадують цей вид роботи, концентруються і показують дуже гарні результати;

б) *мультимедійні електронні підручники* у сучасному світі – це необхідний матеріал для підтримки уваги та інтересу, зацікавленості школярів у вивченні нового матеріалу;

в) *мультимедійні енциклопедії, електронні бібліотеки* (для цього потрібна самостійна робота, але вчитель при цьому повинен давати учням чіткі вказівки для пошуку необхідної інформації)

Інформатизація освіти відкрила широкі можливості для індивідуального навчання, в першу чергу методом самоосвіти. Адже через комп'ютер, підключений до глобальних освітніх мереж, учень легко може отримати з мінімальною допомогою педагога будь-яку необхідну для оволодіння тим чи іншим навчальним предметом

інформацію. Це дуже важливо для гуманізації освіти. По-перше, є можливість індивідуалізувати навчання навіть при великій наповненості класів. Персональні комп'ютерні програми навчання, які використовуються на уроках в ОНВК „Надія”, максимально наближені до особистості дитини, врахована її психологія, прагнення, внутрішня мотивація, внесені необхідні ігрові елементи в навчання. Але й воно організоване для вирішення реальних дорослих проблем. По-друге, заняття з використанням комп'ютерів дійсно створюють для учнів ситуацію вільного особистісного вибору при прийнятті тих чи інших рішень, оскільки фактично дають можливість працювати без постійної опіки вчителя самостійно, проявляючи активність, ініціативу;

г) *навчаючі програми* – комплекс текстової, аудіовізуальної, графічної інформації. Правильний вибір програм забезпечує високо результативну співпрацю учителя та учня.

Управління таким процесом навчання, при якому широко застосовується співпраця і взаємодопомога, потребує спеціальної підготовки педагогів. Ціль та основне завдання сучасної педагогіки – це надання знань. Незважаючи на те, що все частіше наголошують на застосування інноваційних технологій у сучасній педагогіці залишається таке поняття як система критеріїв оцінки успішності навчального процесу. Вона і об'єктивна, у вигляді державних стандартів і програм; і суб'єктивна, у вигляді навчальних орієнтирів педагогів і керівників освіти. Але цей підхід практично ігнорує особистість,

потреби її розвитку, характерні особливості, внутрішню мотивацію, природні здібності. Основою оцінки учня є сума знань та навичок, умінь, що мають застосовуватись до кожного учня як однаковий стандарт. І ніде не враховується, що усі учні різні за здібностями, схильностями, темпераментом, світосприйняттям тощо. І це повинно бути головним, тому що саме ці відмінності визначають специфіку формування особистості і автоматично враховуються соціальним оточенням – а тому мають враховуватись школою як спеціалізованим і керованим соціальним інститутом навчання і виховання. Оцінюється рівень знань, умінь учня, а не те, як вони впливають на його розвиток. Безумовно, це суперечить гуманістичному ідеалу. Останній орієнтує навчальний процес на максимальний розвиток особистості, який полягає у саморегуляції цього розвитку на рівні внутрішньої мотивації учня. Як показали дослідження, гуманістична школа повинна оцінювати успіхи учнів і діяльність педагога з точки зору того, наскільки вдалося розвинути потенційні схильності, здібності та задатки дитини. У відповідності з гуманоцентричним баченням природи та ролі оцінки в навчальному процесі, вона повинна служити завданню розвитку та формування дитини.

Оцінка з зовнішнього фактору впливу на дитину перетворюється на фактор формування внутрішньої мотивації діяльності. По суті через критерії оцінювання система навчання добивається поєднання загальносупільних та загальноосвітніх орієнтирів навчання та виховання

особистості. Учні у процесі навчання оволодівають принципом оцінки своїх дій, отримують навички оцінювання як зовнішніх явищ і процесів, так і себе самого. Останнє особливо важливо для організації внутрішньої мотивації та механізмів саморозвитку дитини. На своїх уроках ми практикуємо самооцінювання учня. Ставлячи собі оцінку, учень глибше розуміє вже й міру своїх успіхів, і власні проблеми.

Важливою рисою гуманістично налаштованої освіти є любов і повага до учнів з боку педагогів. Якщо педагог любить свій предмет, любить учнів, то він прагне, щоб той не просто опанував певні знання і вміння, але й сам полюбив цей предмет.

Педагог-гуманіст своєї позиції не нав'язує учневі: адже він не тільки любить його, а й поважає. Ця повага в межах ОНВК втілюється в наступному:

- у шануванні особистої гідності учня. Педагог намагається уникати будь-яких дій і висловлювань, які принижують.

- у врахуванні, наскільки це можливо, його уподобань і бажань при визначенні або конкретизації цілей навчання і способів їх досягнення;

- у серйозному ставленні до думок учня.

Дуже часто у сьогоdnішнього першокласника домінує не пізнавальна мотивація, коли дитині просто цікаво вивчати шкільну науку, а так звані широкі соціальні мотиви, тобто дитина хоче в майбутньому після закінчення школи навчатись у певному ВУЗі, хоче мати свій офіс, бути просто директором, не усвідомлюючи при цьому, що для досягнення цих задумів потрібно мати

й відповідні знання і вміння мислити. Сучасний світ дитинства змінився: наші діти не такі покірні, слухняні, у них досить високий рівень самоповаги та гідності, що досить часто ставить у глухий кут авторитаризм та непогрішність дорослих.

Значить, крім змін зовнішніх школи потребують і змін внутрішніх. І ці внутрішні зміни полягають у зміні функцій учителя.

В інформаційному суспільстві шквал інформації, що звалився на голови дітей з різних джерел, і вчитель перестав бути єдиним носієм інформації.

Звідси висновок: актуальними для вчителя сьогодні є три основні функції: духовна, організаційна, консультативна. Інформаційна функція стає допоміжною. «Мета особистісно-орієнтованої гуманної освіти, – підкреслює академік В.Г.Кремень, – не сформувати й навіть не виховати, а знайти, підтримати, розвинути людину в людині, закласти в ній механізм самореалізації особистості» [3: 120]. Цей напрям гуманізації освіти тісно пов'язаний з запровадженням у ній діалогічних засад – з орієнтацією на різні аспекти сучасного поняття діалогу. *Діалог*, який розгортається на уроці, повинен визначати його мислення й поведінку. Гуманістична і діалогічна зорієнтованість педагогічного процесу не позбавляє його нормативно-монологічних складових, але вводить їх у діалогічну взаємодію із, власне, діалогічними складовими.

Учня слід поважати не тільки за набуті ним знання, виявлені здібності, за зроблені ним добрі вчинки, а й, за висловом російського філософа

Г.С.Батишева, – «авансом, за презумпцією», також і тоді, коли він ще нічим цього не заслужив і навіть дає підстави для протилежного ставлення. Любити й поважати треба сьогоднішнього учня, але вбачати в ньому його позитивні тенденції, можливості особистісного зростання і всіляко їм сприяти.

Однією з важливих складових гуманізації освіти є *індивідуалізація*. Тож ми ставимо вимогу: кожний педагог повинен урахувати індивідуальні особливості кожної дитини, зокрема її прагнень та інтересів, рівня і якісної визначеності її здібностей, типу темпераменту і рис характеру. Реально ж індивідуалізація навчання поставлена в тісні рамки однакових програм, підручників, методик. Державні стандарти, програми регламентують весь навчальний процес повністю, практично не залишаючи вибору для індивідуального і диференційованого навчання. Саме ці програмні орієнтири і вкорінені в них педагогічна практика формують в сучасній школі стандартизоване навчання, яке може знищити індивідуальність.

Гуманістичні принципи спонукають враховувати властиві кожному індивідові обмеження і разом з тим орієнтуватись на наявні в нього переваги і перспективи. Доробки як світових, так і вітчизняних педагогів-новаторів свідчать про наявність ефективних методик навчання, упровадження яких у комплексі, разом зі змінами в системі організації життя освітнього закладу дійсно можуть стати способом гуманістичної переорієнтації освітнього процесу.

Один з таких методів, який вже давно застосовується в нашому НВК «Надія» – це розвиваюче навчання. Використання цієї методики з дитячого садка НВК підтверджує висновки, зроблені американським ученим М.Доналдсоном, що в кожній дитині існує бажання навчатися в самому широкому смислі цього слова, тобто знаходити смисл в явищах і процесах навколишнього світу, і робити це, свідомо контролюючи процес пізнання. Це можна назвати концепцією природної відповідності навчання та виховання. Крім принципового вирішення питання про наявність у дітей природничого прагнення вчитися і розвиватися, ця концепція дає обґрунтування розвиваючого навчання, особливо на початкових стадіях розвитку дітей. Можна зазначити, що в таких умовах змінюються пріоритети навчально-виховного процесу – основне не знання, а розвиток особистості. «Гуманно-особистиний підхід до дитини, – пише Ш.Амонашвілі, можливий лише в тому випадку, якщо педагогічний процес буде виходити з основоположних засад природи в дитині, якщо він спрямований на сприяння природі вдосконалюватися і олюднюватися в дитині» [1].

Як бачимо, сучасна гуманістична педагогіка досить творчо вирішила віковичну дилему стосовно природи педагогічного процесу. Вона безумовно виходить з пріоритетності внутрішніх джерел освіти та розвитку дитини, відводячи зовнішнім навчання та виховання. Так, зовнішній вплив на дитину може бути визнаним ефективним і соціально доцільним лише у випадку, коли він

узгоджується з механізмами її саморозвитку і сприяє розкриттю внутрішніх потенцій дитини. Будь-яке обмеження цих потенцій заради якихось зовнішніх цілей визнається антигуманним і таким, що не відповідає сучасним потребам як освіти, так і суспільства.

Як же правильно організувати життя дитини в школі. Звичайно, наявність свободи дій у дитини в навчально-виховному процесі найбільше сприяє ідеалу саморозвитку. Мова не йде про принцип вседозволеності, а лише про ті обмеження, які необхідні для оптимальної організації життя дитини. Принцип свободи дітей у школі виводиться не з максимального тлумачення свободи дій, а з оптимального співвідношення свободи і дисципліни – адже головне, як і в дорослому житті – не свобода сама по собі, а оптимальна для кожного система організації життя. Діти мають чітко бачити смисл обмежень, їх гуманоцентричну спрямованість. Діти відчувають себе вільними тоді, коли самостійно приймають ті чи інші рішення. Само собою зрозуміло, наскільки значна в цьому процесі роль педагогів. Тактовний вплив на поведінку дітей вимагає у педагога хороших знань дитячої психології, гуманоцентричної системи цінностей самого педагога і в цілому у своєму практичному втіленні набагато важчий, ніж просто заборони в поведінці чи примус дітей до навчання. « Ми добиваємось того, – писав великий вітчизняний педагог і гуманіст В Сухомлинський, – щоб учителя і учнів об'єднувала духовна спільність, при якій забувається, що

педагог – керівник і наставник. Якщо вчитель став другом дитини, якщо ця дружба осяяна благородним захопленням, поривом до чогось світлого, розумного, у серці дитини ніколи не з'явиться зло...» [8: 156].

В педагогічній діяльності цілеспрямованість має поєднуватись з гнучкістю в доборі засобів і шляхів досягнення цілей, а також з готовністю уточнювати й модифікувати їх, враховуючи індивідуальні особливості кожного учня, його прагнення і схильності, його позицію як суб'єкта учіння. Тепле емоційне ставлення до учня має доповнюватися повагою до його гідності та його думки, до його інтелектуальних і духовних можливостей. Безпосереднє зацікавлене реагування на зміні ситуації життя навчального закладу

має поєднуватись із здатністю стати щодо них у рефлексивну позицію, оцінюючи ніби зовні свою та учнів поведінку, прогнозуючи і проектуючи дальший розвиток педагогічної ситуації.

Отже, основним результативним критерієм педагогічного процесу в загальноосвітній школі все ширше стає формування зрілої особистості, адаптованої до самостійного життя і діяльності в сучасному інформаційному суспільстві в усіх її проявах. Успішність навчання та виховання стали визначатися не стільки загальним обсягом знань, скільки наявністю цілісного синтезу на рівні особистості, що забезпечує останній адаптацію до суспільства, життєвий успіх, достатній для цього рівень самодостатності у обраних сферах діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Амонашвили Ш.* Размышления о гуманной педагогике. – М.: Изд-во Дом Ш. Амонашвили, 1995. – 596 с.
2. *Блонский П.П.* Избранные педагогические сочинения – М.: Педагогика, 1961. – 295 с.
3. *Волинець А.Г.* Діалог педагогічних культур і перспективи освіти. Психологічні аспекти гуманізації освіти: Книга для вчителя. – Рівне, 1996р.
4. *Коменский Я.А.* Избранные педагогические сочинения: В 2-х т. /Под ред. А.И.Пискунова (отв. ред.) и др. – М.: Педагогика, 1982. – Т.1.- 656 с., Т.2. – 576 с.
5. *Кушнір В.А.* Системний аналіз педагогічного процесу: методологічний аспект. – Кіровоград, 2001. – с. 12-17.
6. *Мисечко Є.М.* Методичні аспекти гуманітаризації освіти. Вісник Житомирського інженерно-технологічного інституту. – 2001, №7 – с.283-287.
7. *Общение и оптимизация совместной деятельности / под. ред. Г.М.Андреевой, Я. Яноушека.* – М.: Изд-во Моск. Ун-та, 1987. – 304 с.
8. *Сухомлинський В.О.* Сто порад учителю. – К.: Рад. школа, 1988. – 310 с.
9. *Ушинський К.Д.* Избранные сочинения. – М.: Педагогика, 1974. – Т.1. – 375 с.

Подано до редакції 22.04.08